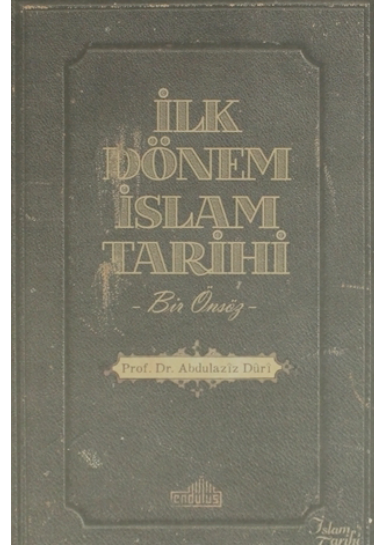

İlk Dönem İslam Tarihi -Bir Önsöz-

Abdulazîz DÛRÎ
Endülüs Yayınları, İstanbul 2016, 175 s.

İslam medeniyetinin önemli fikir hareketlerinin ve akımlarının ortaya çıkmış olduğu ilk dört asırlık dönem çok dikkatli bir şekilde okunmalı ve anlaşılmalı. Bu nedenle İslam tarihinin ilk dört asrında meydana gelen siyasi, sosyal, kültürel, iktisadi ve fikri olayların detaylı bir şekilde tahkik edilmesi gerekmektedir. Abdulâziz Dûrî bu dönemin sağlam bir analize tabi tutulmasının daha sonraki dönemlerin problemlerini net bir şekilde ortaya çıkarabileceğini iddia etmektedir. Dikkatli okuma ve detaylı tahkikten sonraki aşama ise kültür ve medeniyetin kendini yeniden inşası olacaktır.

Bu çalışmada Dûrî İslam tarihinin ilk dört asırlık dönemini açıklamaya çalışmaktadır. Çalışmada Dûrî'nin en önemli tespiti kabilevi akım ile İslami akımın çatışması olarak nitelendirdiği konudur. Burada Dûrî İslam'ın ilk dört asrında meydana gelen büyük değişimlerin incelendiği zaman, dönemin arka planında İslam öncesi sosyo-kültürel yapı ile İslami akımın bulunduğunu iddia etmektedir.

Son dönemin önemli tarihçileri arasında yer alan Abdulâziz Dûrî tarafından kaleme alınan eser farklı konuların işlendiği üç makaleden oluşmaktadır. Dûrî birinci makalesinde tarihin tanımını yaptıktan sonra tarih ilmi için yapılan sosyal, kültürel, siyasi ve sosyal ayrımlardan ve yapılan bu ayrımların içinde bulunduğu sınıtlardan bahsettikten sonra bu konu ile ilgili İslam Tarihinden örnekler vermektedir. Yazar, tarihin tanımını şu şekilde yapmaktadır; *“Tarih kültürel, sosyal ve ahlaki oluşumda açık rolü olan canlı bir olgudur. Ayrıca tarih mevcut olayların anlaşılması ve gelecekteki yönelim ve gelişmelerin tahmin edilmesinde de etkisi bulunmaktadır. Tarih ise bizzat çeşitli düşünce akımlarından ve genel gelişmelerden etkilenmektedir. Bu nedenle tarih ilmini yorumlanırken dini, felsefi maddi ve bilimsel veriler ışığında yapılmaktadır. Bu da tarih ilminde yorum çeşitliliklere neden olmaktadır.”* Bu tanıma baktığımız zaman Dûrî'nin tarih ilmini hakkında yapılan durağan ve sadece bilgi yığını şeklindeki tanımların aksine farklı bir tarih tanımına sahip olduğunu görmekteyiz. Ona göre tarih insan hayatının ve medeniyetlerin şekillenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Bu tanımla ile Dûrî Tarihin insanın varoluş şartlarından biri olarak, toplumun anlaşılması ve sorunların çözüme kavuşturulmasında önemli bir rol oynadığını ve bu bağlamda tarihe, felsefenin bakış açısı ile yaklaşmayı amaçlamaktadır. Ona göre tarih geçmiş olayların anlamını inceleyen ve insanın bütün varoluşunu kuşatıcı bir perspektifle ele alan bir disiplindir.

Bu tanımla ile siyasi tarih yazıcılığını değil İslam dünyasında İbn Haldun batıda ise Lucien Febvre, Marc Bloch ve Fernand Braudel gibi tarih devrimin öncülerinin tanımını takip etmiştir. Bu konu bağlamında batıda ortaya çıkan en yenilikçi tarih anlayışı olarak tanımlanan ekol olan Annales'in temel görüşlerine bakmamız gerekmektedir. Annales'i oluşturan temel görüşler, Geleneksel anlatının yerine sorun odaklı analitik tarihi koymak, siyasete odaklanan

tarih yerine insan faaliyetlerini merkeze alan bir tarih anlayışını ikame etmek, bu ikisini gerçekleştirebilmek için disiplinler arası bir tarihçilik yapabilmek şeklinde üç madde halinde sıralanmaktadır. Bakıldığı zaman bu görüşler ile Dûrî'nin tarih tanımının paralel olduğunu görülecektir. Yine İslam dünyasının önemli tarihçilerinden İbn Haldun'un "Umran" kavramı ile uyuşmaktadır. İbn Haldun ortaya koymuş olduğu "Umran" ilmi ile sosyal olayların anlaşılması konusunda daha önceki tarihçilerden ayrılır. Ona göre tarih ilminin zahirine bakmak kişiyi sınırlı bir tarih algısına mahkûm etmektedir. Bu tarz bir anlayış insanları sadece kendi çağlarında meydana gelen olayları tespit etme ve kendi devletlerinin ve şehirlerinin tarihini bilmekle sınırlandırır. Bu metodu takip edenler toplumların değişimlerini görmekten mahrum kalırlar.

Dûrî tarih ilminin bir bilgi yığını olmadığını vurgulamaktadır. O tarih ilminin diğer sosyal ilimler ile iç içe olması ve hatta tarih ilminin bu ilimlerin merkezinde yer alması gerektiğini belirtmiştir. Merkeze konana tarih ile dönemin meydana gelen siyasi, sosyal, kültürel, iktisadi ve fikri olaylarının tarihi arka planı ve gelişimi dikkatli bir şekilde detaylı olarak incelenebilir. Bu nedenle tarih medeniyet inşası noktasında en önemli husulardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yazarın dikkatimizi çektiği bir başka nokta ise tarih ilminin yorumlanması meselesidir. O bu konuda, çoğu tarihçinin tarihte doğal yasalar aradığını, kimisinin determinizm üzerinde durduğunu, kimisinin ise tarihi sürekli bir kaos olarak gördüğünü, bazısının ise tarihten ibret almaya ve fayda sağlamaya çalıştığını belirtmektedir. Bu nedenle tarih ilminin daha çok boş arzulara ve çok az dikkatli araştırmalara sahne olduğunu belirtir. Onun bu açıklaması ile tarih ilmini sadece olayların nakli olarak gören ve faydacı bir yaklaşım sergileyen birçok İslam tarihçisini eleştirmektedir. Daha sonra yazar Arap tarihçiliğinde meydana gelen ayrışmalardan ve Arap tarihçilerinin zaman ve doğal gelişme faktörünü görmemeleri ve bu değişimleri kişilere bağlamaları konusunu değerlendirmektedir. Daha sonra tarihçilerin içinde buldukları hatalar ile beraber Arap tarihinin hâkim aileleri konularını işlemiştir. Burada hakim ailelerin etkisi ile yazılan tarih eserlerinden ve bu eserlerin kapalılıklarından bahsetmektedir. Bölümün sonunda tarihi araştırmaların kaynaklarının anlaşılması ve incelenmesi konusundaki zayıflıktan, kaynak

eleştirisinin öneminden ve mevzu rivayetlerin tarihi nakillerde kullanımından bahsetmektedir.

Yazar ilk dönem İslam tarihçilerine kapsamlı bir bakış başlıklı ikinci makalesinde Arap ülkelerinin coğrafyası ve bunun ülkelerin tarihlerinin gelişimlerine olan etkisini anlatarak başlamaktadır. Bu konu başlığı altında İslam'ın doğuşunun hemen öncesinde sosyal, iktisadi, siyasi ve dini gelişmelerden bahseder. Eyyâmü'l-Arab'ın ortaya çıkmasında o dönem Mekke'nin içinde bulunduğu coğrafyanın büyük etkisinin olduğunu ifade eder. Bu konu bağlamında yazar "Cahiliye" kavramına değinir. Dûrî'ye göre klasikleşen manasıyla cahiliye dönemi anarşinin hüküm sürdüğü, medeni anlamda iflas etmiş bir dönem değil tam aksine köklü bir medeniyet dönemi idi. Dûrî bu görüşünü M.Ö. 3500 yıllarında başlayan ve yazara göre beş dönem halinde meydana gelen Sami göçlerine dayandırmaktadır. Ayrıca Arapların ticaret alanında kendilerini geliştirmesinin ve diğer milletler ile iletişime geçmesinin bunda payının büyük olduğunu ifade eder. Daha sonra yazar Ridde savaşlarının ve İslam Fetihlerinin arka planına farklı bir yaklaşım ile alışıla gelmiş yorumların dışında kendi fikirlerini beyan eder. Dûrî bilinenin aksine Ridde savaşlarının nedenini İslami akım ile Kabilevi akım arasındaki çatışmanın bir tezahürü olarak niteler. Dûrî İslam fetihleri konusunda da aynı metodu takip ederek bizlere farklı bir okuma yapmamıza imkan vermektedir. O İslam fetihlerinin Sami göçleri ile beraber 200 yıl önce başladığını belirtir. Daha sonra İslam'ın Arapları birleştirdiğini ve bu göçlere bir hedef, anlam kattığını ifade eder. Dûrî dönemin şartlarına bakıldığı zaman İslam fetihlerinin arka planında iktisadi düşüncenin görüleceğini iddia etmektedir. Bölümün sonunda yazar Hilafet kurumunun ortaya çıkışında kabilevi ve İslami faktörlerin etkisini halifelerin kendi dönemlerinden örnekler vererek farklı bir biçimde ortaya koymaya çalışır.

Üçüncü ve son bölümde yazar ilk dönem İslam toplumunun gelişimini ve değişimini ele almaktadır. İlk İslam fetihleri ile birlikte Müslümanların hayat standartlarının değiştiğini belirten yazar, Emeviler ve Abbasiler dönemlerinde gerçekleşen fetihlerle beraber Müslümanların değişen hayat standartlarından bahsetmektedir. Konuyu mevali ve ehli zimmet bahsi ile bitirmektedir.

Kitap öncelikle ilk dönem İslam tarihinin ve birikiminin iyi bir değerlendirmeden geçirilmesi gerektiği konusunda önemli bir eser olarak karşımıza çıkmaktadır. İlk dönem İslam tarihine bir önsöz olarak yazılan bu kitap bizlere tarihi olayların arka planını ve dönemin şartlarını dikkate alarak değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir. Eser özellikle bu dönemde meydana gelen hareketlerin ve ayrışmaların arka planının dikkatli incelenmesi gerektiği üzerinde durmaktadır. Eser bizlere tarihi olaylara farklı bir pencereden bakmamızı sağlamanın yanında metodoloji yönünden de faydalı bilgiler sunmakta ve bizlere yol göstermektedir.

Osman CURUK

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
İslam Tarihi Anabilim Dalı
osmancuruk42@gmail.com